

NOUĂ ÎMPREJURĂRI DE DESVOLTARE ALE ISTORIOGRAFIEI NAȚIONALE.

Lecțiune de deschidere a cursului de *Istorie veche a Românilor*,
ținută la Universitatea din Cluj în ziua de 6 Noemvrie 1919

de

ALEX. LĂPĚDATU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Extras din «*Anuarul Institutului de Istorie Națională*»
din Cluj — pe 1921.

CLUJ
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”

— 1921 —

NOUĂ ÎMPREJURĂRI DE DESVOLTARE ALE ISTORIOGRAFIEI NAȚIONALE.

Lecțiune de deschidere a cursului de *Istorie veche a Românilor*,
ținută la Universitatea din Cluj în ziua de 6 Noemvrie 1919

de

ALEX. LĂPĚDATU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Extras din «Anuarul Institutului de Istorie Națională»
din Cluj — pe 1921.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201400944

CLUJ

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”

— 1921 —

IN MEMORIA
PĂRINTELUI MEU
IOAN AL. LĂPĚDATU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

NOUĂ ÎMPREJURĂRI DE DESVOLTARE ALE ISTORIOGRAFIEI NAȚIONALE.

— Lecțiune de deschidere a cursului de *Istorie veche a Românilor*,
ținută la Universitatea din Cluj în ziua de 6 Noemvrie 1919 —

Onorat Auditoriu,

Prin noua ordine politică stabilită în Europa centrală și răsăriteană pe urma marelui războiu mondial de curând încheiat, neamul românesc dela Nordul Dunării a ajuns în aproape deplina posesiune a teritoriului său național. După o mie de ani de vitregă stăpânire streină, Dacia Superioară e azi parte integrantă și nedespărțibilă a vechiului nostru Regat, iar poporul român din Transilvania și Ungaria înlocuește, cu drepturile pe cari i le dă prioritatea sa istorică, superioritatea sa etnică și importanța sa politică, în totul și în toate, suveranitatea și autoritatea, pe care, prin uzurpare și împilare, a exercitat-o până acum în aceste părți Statul unguresc.

Prin această legitimă înlocuire, Românii transilvăneni au intrat și în stăpânirea Universității în care ne aflăm și în care ei, autohtonii, ca să zicem așa, ai acestei frumoase patrii, pot, în fine, deschide un curs de istorie națională... Evenimentul acesta va conta, să nădăjduim, ca un moment de seamă în dezvoltarea viitoare a istoriografiei române de dincoace de Carpați. Așa fiind, e bine, credem, să încercăm a expune și a aprecia, cu această ocazie, împrejurările în care el se produce. Și aceasta,

după socotința noastră, nu se va putea face mai nimerit de cât întorcându-ne privirea cercetătoare cu trei pătrare de secol în urmă, ca să vedem împrejurările în cari s'a deschis cel dintâiu curs academic de istorie națională la Români. Căci din compararea acestora cu cele de acum se vor putea reliefa și aprecia mai bine aceste din urmă.

I.

Cel dintâiu curs de istorie națională la Români s'a deschis, precum bine o știți, la Academia Mihăileană din Iași, de marele Mihail Kogălniceanu, în 24 Noemvrie 1843. Puțini vor fi, desigur, acei dintre Dv. cari să nu fi citit clasicul „Cuvânt“ pe care această strălucită personalitate culturală și politică a neamului românesc l-a pronunțat cu acea ocazie înaintea ascultătorilor săi din vechea capitală a Moldovei. Și încă mai puțini aceia cari să-l fi cetit și să nu aibă vie în memoria lor, ori de câte ori li se amintește de el, adânc simțitele și bine cugetatele pasagii prin cari tânărul publicist și istoric — era numai de 26 de ani! — punea în evidență interesul pe care istoria națională trebuie să-l aibă, sub raport sufletesc, pentru Români, necesitatea, din punct de vedere politic, a cunoașterii trecutului nostru, caracterul mai larg, universal chiar, al acestui trecut și concepția — tradițională, putem zice, în istoriografia noastră națională — a desfășurării vieții istorice, unitare, a întreg neamului românesc.

„Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede — zicea Kogălniceanu — că și Dv. o înțelegeți ca și mine. Ea ne arată întâmplările, faptele strămoșilor noștri, care prin moștenire sunt și ale noastre. Inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru-cel-Bun, lui Ștefan-cel-Mare, lui Mihai Viteazul. Da, domnilor mei! Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sunt mai mult de cât Alexandru-cel-Mare, de cât Anibal, de cât Cesar. Aceștia sunt eroii lumii, în loc că cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia dela Războieni are mai mare interes de cât lupta de la Termopile, și izbânzile de la Racova și Călugăreni îmi par mai strălucite de cât cele de la Maraton și Salamina, pentru că sunt

câştigate de către Români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase de cât locurile cele mai clasice. Suceava și Târgoviște sunt pentru mine mai mult de cât Sparta și Atena! Baia, un sat ca toate satele pentru streini, pentru Români are mai mult preț de cât Corintul, pentru că în Baia, avanul Rigă al Ungariei, Matei Corvinul, Viteazul Vitejilor, Craiul Crailor, cum îi zicea Sixt al IV-lea, rănit de sabia moldovană, fu pus pe fugă și uită drumul patriei noastre!

Apoi, îndată după aceasta: „Trebuința istoriei patriei ne este neapărată chiar și pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiilor streine. Neavând istorie, fiecare popor dușman ne-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron: Inceputul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pământul pe care locuești. Soarta ta așa au fost, ca să fii tot după cum ești: leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele sau primește pe acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te de pe pământul pe care locuești, căci nu este al tău și nu te mai munci în zadar, căci nu poți fi mai bine de cum ești. Și în adevăr, toate aceste cuvinte ni s'au zis de către streini: începutul ni s'a tăgăduit, numele ni s'au prefăcut, pământul ni s'au sfâșiat, drepturile ni s'au călcat, numai pentru că n'am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile“.

Iar după ce trecea în revistă principalele evenimente istorice de caracter mai general petrecute pe pământul românesc, de la expediția lui Darius Hystaspes până la ultimele războaie dintre Ruși și Turci, Kogălniceanu încheia: „Nimeni, dar, nu poate tăgădui interesul universal al unei istorii care ne înfățișează niște întâmplări așa de importante, niște bărbați așa de străluciți, niște nații așa de numeroase și deosebite, cari toate pe pământul patriei noastre au lăsat urme în trecerea lor, monumente de existența ce au avut, bine-cuvântări sau blăstămuri, unele și altele meritate prin facerile de bine sau prin răutățile ce ni-au lăsat“.

În fine, arătând extensiunea cursului său, el afirma unitatea de dezvoltare istorică a neamului românesc prin următoarele cuvinte: „Eu privesc ca patrie a mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldovei întregi, înainte de sfâșierea ei, a Valachiei și a fraților din Transilvania. Această istorie e obiectul cursului meu: intinzându-mă, cum se înțelege dela sine, mai mult asupra întâmplări-

lor Moldovei, nu voi trece sub tăcere faptele vrednice de însemnat a' celorlalte părți a' Daciei, mai ales a' Românilor din Vlachia, cu cari suntem frați — și de cruce, și de sânge, și de limbă, și de lege“.

II.

Spre a putea cuprinde, în toată însemnătatea lor — morală, politică și națională — aceste cuvinte ale lui Kogălniceanu trebuie să cunoaștem împrejurările în cari se afla cel ce le pronunța, el și patria sa. Imprejurările acestea, Onorat Auditoriu, erau din cele mai grele. Căci, deși ajunse, pe urma păcii dela Adrianopol (1828), a avea o administrație autonomă, deși intrate sub cărmuirea Domnilor naționali, aleși, după vechiul obicei al țării, pe viață, și deși supuse controlului unei Adunări obștești cu putere legislativă, — Principatele Române, Moldova și Țara-Românească, se găseau sub așa zisul *protectorat* rusesc, mai oneros și mai periculos decât suzeranitatea turcească, nominală, sub care aceste Principate trăiau, politicește, de câte-va secole.

Intr'adevăr, protectoratul rusesc degenerase — după chiar expresia din alt loc a lui Kogălniceanu — în adevărat *proconsulat*, sub care „Domnii țării nu mai erau de cât niște locotenenți ai consulilor Țarului și orice simțământ de naționalitate și libertate interzis și înăbușit“. Școlile superioare (Academia Mihăileană), pe cari priceputul și energicul Mihai-Vodă Sturza se grăbi a le înființa potrivit dispozițiilor din Regulamentul Organic, fură supuse controlului direct al reprezentanților Impăratului moscovit, ca unele în cari avea să se formeze spiritul și sufletul nouăi generații. Asemenea presa și puținele publicații ce apăreau erau supuse celei mai riguroase censuri, pentru ca ideile de libertate politică, de dreptate socială și independență națională ce începuseră a frământa din nou popoarele mai înaintate ale Europei să nu pătrundă și în mijlocul poporului românesc.

Mai bine de cât oricare altul, Kogălniceanu știa aceasta. De-aceia, ca să dea cât mai puțin motiv de intervenție consulului rusesc din Iași, ținea să declare la sfârșitul cuvântării sale că: „în înfățișarea întâmplărilor cari sunt aproape de noi și pe

căre sau noi sau părinții noștri le-au văzut, voi fi cu cea mai neadormită priveghere, mărginindu-mă a vă arăta numai faptele împlinite, fără a vă descoperi — notați bine! — și țelurile ascunse“, cari erau, vădit pentru toată lumea chiar atunci, anexarea Principatelor Române la Rusia. „În epoca dela 1822 și până la 1834“, zicea el mai departe, „voi fi mai ales cât se va putea mai scurt și mai obșteșc, înfățișându-vă numai întâmplările publice și acele cari au avut o înrăurire simțitoare asupra țării“. Chiar și pentru întâmplările mai depărtate, din trecutul de secole al Țărilor Române, Kogălniceanu ținea să prevină pe ascultătorii săi, că se va sili să spună totdeauna adevărul, caracterul principal al istoriei, iar când nu-l va putea spune, va tăcea — „și Dv. veți înțelege pentru ce“, adăoga el.

Cu toate aceste rezerve și asigurări însă, era evident că un curs ca acel ce începea tânărul profesor moldovean, curs în care se exalta, așa de vibrător, interesul istoriei naționale, se accentua, așa de hotărît, folosul, sub raport politic, al cunoașterii trecutului și importanța, ades universală, a acestui trecut și se propaga, sub forma conștiinței dezvoltării noastre istorice împreună, ideea unității morale și naționale a tuturor Românilor, nu putea fi îngăduit. Și într'adevăr, câteva săptămâni în urmă, consulul rusesc din Iași, considerând ca periculos intereselor și scopurilor politice ale Puterii protectoare acest curs, la care, după mărturia lui Ion Ghica, amfiteatrul Academiei Mihăilene era totdeauna plin, ceru Domnului, iar acesta trebui să aprobe, închiderea lui.

Aceasta fu, așa dar, soarta celui dintâiu curs de istorie națională la Români, deschis într'o vreme când autoritatea Domnilor noștri era subordonată aceleia a reprezentanților Țarului, când autonomia administrativă a Principatelor Române și puterea legislativă a Adunărilor lor obștești era ca și anulată prin amestecul direct și insolit al consulilor ruși în afacerile din lăuntru ale țărilor și prin noile dispozițiuni pe cari Puterea protectoare le introduse în Regulamentul Organic, când propagarea ori cărei idei de libertate politică, de dreptate socială și de independență națională era — cum am zis — considerată ca primejdioasă intereselor Curții proteguitoare și când, în fine, libertatea cuvântului și a scrisului erau controlate, țăr murite și înăbușite prin mijlocirea spionajului celui mai odios și a censurei celei mai riguroase.

Dar, dacă cursul lui Kogălniceanu fu închis, rolul său de mare dascăl al istoriei noastre naționale n'a putut fi împiedecat. Căci, prin activitatea sa publicistică, în deosebi cu „Arhiva Românească” și cu editarea izvoarelor de căpetenie ale trecutului moldovenesc, el puse bază întregii istoriografii moderne românești, al cărei progres avea să fie tot mai mult favorizat de condițiile dezvoltării politice a poporului român în cele trei părți de secol ce s'au scurs de atunci încoace — timp în care o serie întreagă de însemnate evenimente, precipitate c'o înțeață neașteptată, aduse — cu lucrarea neobosită și plină de jertfă a două generații de mari și luminați patrioți — Țările Române dela situația, nespus de grea, în care ele se găseau înainte de 1848, la aceea, neasămănat de bună, în care ele se găsesc astăzi.

III.

Într'adevăr, Onorat Auditoriu, ce minunată schimbare a lucrurilor! Revoluția din 1848, care aduse la libertate și viața politică proprie poporul român, hilot de câteva veacuri, al Transilvaniei, zdrobi Regulamentul Organic, care dăduse Principatele Dunărene pe mâna „celei mai egoiste oligarhii sociale și politice”. Căți-va ani în urmă, înfrângerea Rușilor în Crimeea, mântui aceste Principate de anexarea sigură ce li era pregătită de împăratul Nicolae Pavlovici, scoțându-le de sub protectoratul rusesc și puindu-le sub acel, liberal și bine-voitor, al marilor Puteri europene și aduse, ca un corolar firesc, unirea Țărilor Române sub un singur Domnitor. În scurta dar bogată în fapte mari ocârmuire a lui Alexandru Ioan Cuza, noua situație a Principatelor-Unite se consolidează prin recunoașterea de către Turcia, ca Putere suverană, a actului politic înfăptuit la 24 Ianuarie 1859, prin desființarea șerbiei și împroprietărirea clăcașilor, prin secularizarea averilor mănăstirești, prin întemeierea Universităților din Iași și București, prin progresul organizației administrative și prin creșterea puterii armate a țerii. În fine, sub îndelungată și așezată domnie, de aproape o jumătate de veac, a Regelui Carol I, Intemeietorul, prin participarea la războiul ruso-turc dela 1877—78 și prin proclamarea Regatului dela 1881, țara

căștigă completa ei neatarnare, iar fostul ei Domnitor, **Coroana de oțel**, desăvârșindu-se, sub toate raporturile, organizarea și consolidarea noului și prosperului Regat dela Dunărea de jos, ajuns a fi, acum, în pragul secolului prezent, cel mai de seamă și de văzător factor politic, cultural și economic din Sud-estul Europei.

În tot acest timp apoi, prin entuziasma și conștiința colaborare a tuturor puterilor intelectuale ale țărilor române, până la o vreme chiar și ale Basarabiei, se produse acea intensă mișcare culturală, care crescă tot mai mult conștiința unității noastre naționale și a solidarității noastre politice, susținând în acelaș timp lupta din ce în ce mai grea pe care Românii din afara Regatului trebuiră s'o poarte, cu deosebire în ultimele decenii, împotriva foștilor stăpânitori, ce năzuiau a distruge ființa lor etnică, prin oprinare politică și maghiarizare forțată în Transilvania, prin completă izolare și crasă ignoranță în Basarabia, prin mixtiune etnică și disoluție morală în Bucovina. Căci e de nețăgăduit că, dacă în această grea luptă pentru conservare etnică, vechiul Regat român, dat fiind poziția-i geografică și legăturile-i politice impuse de ingrătitudinea rusească, nu pută da atâta vreme ajutor efectiv, pentru desrobire, conaționalilor săi de peste hotare, el le dădu cel mai eficace mijloc de rezistență — cultura națională pe care o revărsă din belșug peste toate laturile sale: peste Carpați, peste Molna și, până la un timp, chiar și peste Prut.

Conștiința unității naționale și a solidarității politice e caracteristica vieții românești dela începutul secolului prezent, — starea de spirit putem zice generală în care ne găsi războiul ce avea să rezolve grava problemă a naționalităților în Europa, prin distrugerea Statelor poliethnice, întemeiate prin cucerire și menținute prin silă, și înlocuirea lor cu State naționale, întemeiate pe libera dispoziție a popoarelor și menținute prin deplina lor libertate de guvernare. Conștient de rolul pe care trebuia să-l îndeplinească în acest războiu, Regatul român puse în cumpănă, în vederea realizării actualei ordine politice, însăși existența sa, răzimată pe o viață de Stat de șase ori seculară. Prin sacrificii și suferințe pe cari puține dintre neamurile beligerante au mai fost în stare să le facă, poporul român din întreaga Dacie a răscumpărat apoi, în decursul acestui îndelung și extrem de

greu războiu, completa sa libertate politică și unitate națională, realizând astfel idealul pe care l-au coborât în pământ, după ce l-au purtat o viață întreagă în sufletul lor, toți bunii și marii fii ai neamului nostru.

În aceste nouă și fericite împrejurări ale vieții noastre naționale și politice se deschide așa dar, aci, la Cluj, întâiul curs de istorie națională la Români din Dacia Superioară. Cât de departe sunt ele de acele despre care amintiam adineaori, de acum trei pătrare de secol! Atunci însemnătatea istoriei naționale trebuia exaltată, chiar și pentru Români, în cuvinte ca acele pe cari Kogălniceanu le rostia în fața ascultătorilor săi din Iași, la 1843; azi, de mult, această însemnătate zace în conștiințele și în sufletele tuturor Românilor culți. Atunci se putea afirma, cum am văzut, că din cauza necunoașterii trecutului nostru, începuturile ni s'au tăgăduit, pământul ni s'a sfâșiat și drepturile ni s'au încălcat; azi putem afirma, dimpotrivă, că, grație cunoștinței acestui trecut, începuturile nu ni se mai tăgăduesc, decât din interese de rivalitate politică, pământurile răpite ni s'au redat și drepturile încălcate ni s'au recunoscut. Atunci importanța rolului pe care Români l-au avut în istoria generală a popoarelor din Sud-estul Europei abia era pusă în lumină de istoriografia indigenă; azi acest rol ne este recunoscut, atât sub raport politic-militar, cât și sub raport social-cultural, chiar și de istoriografia streină. Atunci studiul desfășurării istorice, unitare, a întreg neamului românesc se impunea ca un postulat al viitoarei noastre unități politice; azi acest studiu se impune ca o necesitate a însăși acestei unități, care, dintr'o problemă a viitorului, s'a prefăcut într'o realitate a prezentului. Atunci, în fine, libertatea cuvântului și a scrisului era ținută și cenzurată; azi, împotriva acestor două mari bunuri ale societăților înaintate, nu stă, cel puțin de pe această catedră, de cât responsabilitatea conștiinței noastre științifice și morale...

IV.

Afară de aceasta, mai este însă, Onorat Auditoriu, o deosebire tot așa de mare, dacă nu chiar mai mare, în ce privește mijloacele de investigare și de învățământ ale istoriei noastre

naționale, — mijloace, atunci, foarte modeste și restrânse, azi, dimpotrivă, extrem de bogate și de întinse. E destul să consultăm scrierile istorice de pe acea vreme ale lui Kogălniceanu și Bălcescu, cei dintâi istorici moderni la Români, în comparație cu scrierile istoricilor noștri de azi, ca să ne convingem ce mare distanță e între unii și alții, sub raportul cunoașterii și utilizării izvoarelor și literaturii istorice. Căci, pe când la cei dintâi repertoriul bibliografic abia cuprinde câteva zeci de titluri, la ceștii din urmă aceste titluri se numără cu sutele. Singură bibliografia scrierilor celui mai mare istoric român al vremurilor noastre — o personalitate, e drept, excepțională, — numără sute de lucrări și studii mai întinse și, desigur nu exagerez când adaog: mii de articole, de specialitate, mai mărunte.

Dar să lăsăm pe Kogălniceanu însuși să ne arate care era starea studiilor și a mijloacelor de investigație istorică pe vremea sa. „O singură istorie completă și sistematică nu avem încă despre Români, zicea el. Șirul Domnilor nu este încă clasificat și statornicit prin făclia unei critici sănătoase. Documenturile oficiale și acturile publice, cari sunt cea mai întâiu și mai puternică dovadă a adevărurilor istorice, ne lipsesc cu totul; din pricina deselor revoluții cari în atâtea rânduri ne-au pustii patria, sunt pierdute pentru totdeauna sau împrăștiate prin țări streine, pe la particulari, sau în bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, a Moscovei, Petersburgului, Vienei, și chiar Stockholmului. Așa dar în lipsa acestor izvoare de căpetenie, noi nu avem de cât Letopiseșile țării și istoriile Ungariei, Poloniei și Turciei, cu cari patria noastră au stătut în relații; dar și aceste izvoare sunt încă departe de a fi desăvârșite. Cronografurile românești, în ce ating mai ales de întâiele timpuri ale Principatelor, nu se potrivesc măcar între dânsese. Istoricii vechi, unguri, poloni și turci, nu cuprind, precum se înțelege dela sine, de cât fragmenturi despre istoria noastră și aceste încă adesea întunecate prin duhul partidei și al urei. Ne mai rămân încă istoriile, observațiile istorice, călătoriile, publicate despre țările noastre de deosebiți streini în deosebite limbi. Acestea sunt ajutorul de căpetenie pentru compunerea analelor noastre naționale și mai ales scrierile lui Gebhardi și Engel, cari prin ostenitoarele lor lucrări au bine meritat dela Români“.

Cât de departe suntem și de aceste vremuri! Căci prin opera

istorică a lui Kogălniceanu însuși, a lui Nicolae Bălcescu, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Alexandru Papiu-Ilarian, Eudoxiu Hurmuzaki, Alexandru Odobescu, Grigorie Tocilescu, Alexandru Xenopol, Dimitre Onciul, Ioan Bogdan, Nicolae Iorga și a tuturor celor ce au mai lucrat și lucrează pe terenul istoriografiei naționale alături de acești protagoniști, s'au dat la iveală mai toate izvoarele istorice indigene și — în colecții adesea monumentale — o mare parte din bogatul material documentar semnalat de Kogălniceanu ascultătorilor săi. Pe de altă parte, Istoria Valahiei și a Moldovei a lui Engel — sursa de căpetenie a celor dintâi expuneri generale de istorie a Românilor, ale lui Florian Aaron și August Treboniu Laurian, și a istoricilor streini mai vechi cari în cercetările și studiile lor au fost aduși să se orienteze asupra trecutului românesc — Istoria aceasta, foarte meritorie de altfel, a fost, zic, de mult, de acum 30 de ani, înlocuită de marea și cunoscuta operă de sintesă — cu o ediție prescurtată franceză — a venerabilului nostru istoric, membru al Institutului Franței, d-l Alexandru Xenopol, și de fundamentala și renovatoarea Istorie a Românilor, publicată, la 1905, în limba germană, de d-l Nicolae Iorga. În jurul acestor capitale scrieri s'au produs apoi o nesfârșită serie de studii și monografii din toate domeniile vieții — publice și private, materiale și spirituale — a poporului român, — studii și monografii pe cari o viitoare bibliografie istorică română — de absolută necesitate — e chemată să le semnaleze nouălor generații de cercetători prin o metodică și sistematică rânduire și clasare.

Dar și calitativ, istoriografia română a făcut progrese însemnate, așa că azi ea poate sta, sub acest raport, în rând cu istoriografiile streine. Ediții de texte și de documente — cum sunt bună-oară acele ale mult regretatului profesor și academician Ioan Bogdan — nu sunt întru nimic mai prejos de publicațiile similare ale popoarelor celor mai înaintate în ce privește studiile istorice. Metodele nouă apoi, strict științifice, ale cercetătorilor apuseni sunt familiare azi nu numai celor dintre ai noștri cari și-au însușit pregătirea lor istorică direct la școlile streine, ci și aceluia ce și-au făcut această pregătire la Universitățile din Regat, unde, în deosebi la școala profesorului Onciul, s'au format aproape toți cei ce și-au asigurat, prin scrisul lor, un loc onorabil în istoriografia română mai nouă. Cu înalta sa cultură

generală, cu imensa-i erudiție specială, cu geniala sa intuiție istorică, cu fenomenala sa putere de lucru și cu marea-i autoritate științifică, d-l Nicolae Iorga a dat, în fine, studiilor istorice la Români, o amploare și o valoare cu totul deosebită, introducând în istoriografia noastră națională întrebuintărea de izvoare și de publicațiuni necunoscute acesteia până la dânsul. În acelaș timp, prin marile sale opere de istorie generală și specială, tipărite în limbile de cultură apusene, d-sa a făcut cunoscut istoriografiei streine izvoarele și literatura istorică română, așa că astăzi istoriografia noastră națională nu numai că se găsește, cum am spus, la nivelul celor streine, ci și în directă legătură cu ele.

Chiar și aci, în Transilvania, unde condițiile de dezvoltare ale studiilor istorice române au fost mult mai puțin favorabile ca în vechiul Regat, — studiile acestea au făcut mari progrese. Operele lui Gheorghe Baritiu, Nicolae Popea, Ioan Pușcariu, Augustin Bunea, Teodor Păcățianu, George Popovici, Ion Sârbu și în deosebi acele ale valoroșilor tineri ce în timpul din urmă s'au afirmat la noi ca istorici cu serioasă pregătire și cu real talent, sunt cea mai vie dovadă de progresul pe care l-au îndeplinit, în istoriografia română transilvană, urmașii lui Samuil Clain, lui Gheorghe Șincai și lui Petru Maior. Și nu mă sfiesc a afirma că, dacă istoricii români din Transilvania ar fi putut lucra în condițiile și cu mijloacele cu cari au lucrat istoricii popoarelor până eri privilegiate — privilegiate chiar și sub raport științific — ale acestei patrii, pentru reconstituirea trecutului lor național, ei ne-ar fi dat o operă istorică, care, sub toate raporturile, ar fi fost la înălțimea aceleia ce au dat-o Sașii și Ungurii, cum se va dovedi aceasta, sunt absolut încredințat, în nouăle împrejurări în cari suntem chemați a trăi și lucra de aci înainte, noi, stăpânii, nu numai de drept, ci și de fapt, azi, ai acestor țări.

În cursul special de istoriografie română pe care l-am anunțat la această Universitate și pe care-mi propun să-l duc dela anonimii analiști de pe vremea lui Alexandru-cel-Bun până la istoricii zilelor noastre, voi avea ocazia să arăt, în chip amănunțit și documentat, tot ceiace s'a produs pe acest teren; iar tinerii ce vor simți îndemnul a mă asculta vor avea, la rândul lor, ocazia să vadă ce operă remarcabilă s'a putut îndeplini în acest ram al culturii noastre naționale. Vor vedea că, alături de

studiile filologice, cele istorice alcătuiesc opera culturală cea mai de seamă ce s'a elaborat la poporul român până la intrarea și participarea sa la viața culturii moderne și vor înțelege atunci de ce aceste studii — filologice și istorice — au avut totdeauna o mare preponderanță și de ce, chiar față de afirmarea disciplinelor științifice ale noiei culturi moderne la Români, ele-și păstrează încă această preponderanță. Iar, după ce vor cunoaște și vor înțelege toate acestea, se vor întreba, precum se întreabă cel ce le vorbește acum: dacă în împrejurările cunoscute și cu mijloacele arătate s'a lucrat atâta pe terenul istoriografiei naționale, ce se așteaptă dela cei chemați a lucra pe acelaș teren în nouăle împrejurări și cu nouăle mijloace — incomparabil mai bune și mai bogate de cât acele ale predecesorilor?...

V.

Căci, Onorat Auditoriu, cu toată opera însemnată a acestora, mai e mult, foarte mult, de lucrat — atât pentru culegerea și publicarea izvoarelor, cât și pentru completarea și refacerea cunoștințelor noastre istorice pe baza acestor nouă izvoare. Acum vre-o șaisprezece ani, într'o publicație omagială, închinată bătrânului Dimitrie A. Sturdza, din a cărui inițiativă și sub a cărui purtare de grijă s'au făcut cele mai mari colecții documentare, publicate sau patronate de Academia Română, — cel mai bun cunoscător al surselor noastre istorice inedite și cel mai neobosit străngător și editor al lor, d-l Nicolae Iorga, arăta, în amănunt, ce lucrare însemnată mai e de făcut pentru culegerea și publicarea izvoarelor istoriei române — la noi și în străinătate. Cu excepția unei mici părți a acestor izvoare, de proveniență transilvană, publicate între timp de editori sași, unguri și chiar români, aproape întreaga lucrare preconisată de d-l Iorga rămâne de făcut. Adăogând la aceasta cercetarea arhivelor ce intră, acum, de drept, în posesiunea noastră și cari, până aci, aparținând fostului Stat ungar, ne erau greu accesibile, putem vedea ce operă mare — de câteva generațiuni — mai e de îndeplinit numai pentru culegerea și publicarea izvoarelor inedite ale trecutului nostru.

Totaşa pentru completarea și refacerea cunoștințelor noastre asupra acestui trecut. Mai întâiu în ce privește istoria poliitică a Țărilor Române. Căci, cu toate că această istorie e bine și amănunțit cunoscută, totuși, din bogatul material documentar ce s'a publicat și așteaptă a mai fi publicat, se pot și se vor putea stabili și preciza nu numai faptele și evenimentele necesare expunerii sale pragmatice, ci și anumite aspecte ale ei, puse în lumină cu deosebire în timpul din urmă. Intr'adevăr, cu cât s'a pătruns mai adânc în cunoașterea trecutului Țărilor Române, cu atât s'a văzut mai bine că viața lor politică a avut, în istoria Orientului european, o însemnătate cu mult mai mare de cât se credea. — Și anume: ca unele ce, singure în acest Orient, și-au putut păstra, *neîntrerupt*, de la întemeiere până azi, cu toate adversitățile prin care au trecut, organizațiile de Stat; ca unele ce, de la sfârșitul sec. XIV, dela sfărâmarea Țaratelor bulgare și sârbești, până la începutul sec. XVIII, la ridicarea puterii rusești sub Petru-cel-Mare, au fost cele mai importante State creștine în Orientul european, exceptând, firește, Ungaria și Polonia, cari, ca viață politică și, mai ales, ca orientare culturală, aparțin Europei centrale; ca unele ce, în fine, având această importanță, au putut fi privite, mult timp, secole întregi, de creștinii supuși efectiv dominațiunii otomane, ca continuatoare ale tradițiilor culturale și chiar politice ale fostului Imperiu bizantin.

Pe lângă aceasta, chestiuni nouă și interesante se pun mereu în istoriografia română, făcând ca trecutul nostru politic să rămână cel mai însemnat tărâm de studii spre care trebuie să se îndrepteze preocupările noastre și ale cercetătorilor viitori. Astfel bunăoară, ca să nu dau decât un exemplu dintr'atâtea, e afirmarea — pe cale de a trece din domeniul ipotezelor în acel al adevărilor — că istoria politică a Țărilor Române cuprinde, în începuturile sale, baza de drept istoric a noului Stat român, chiar și pentru teritoriile sale de dincoace de munți. Căci extensiunea geografică și politică a Țării Românești, se afirmă și se susține, nu se opria, la originile sale, la Carpați, ci cuprindea și regiunile locuite atunci exclusiv de Români, cel puțin jumătatea de Sud a Transilvaniei. Numai pe măsură ce Ungurii au luat efectiv în stăpânire întreagă această provincie, la sfârșitul sec. al XII-lea, Țara Românească și-a restrâns, treptat, granițele între cari o găsim în prima jumătate a sec. următor, înainte de năvălirea

Tătarilor — la teritoriile de dincolo de Carpați, *transalpine*, cum le-au numit înlocuitorii stăpânirii românești în Transilvania. Legitimitatea actualei dominațiuni române în aceste părți capătă prin aceasta și o bază de drept istoric pe lângă aceea de drept etnic și politic, cea ce trebuie pus în deplină evidență, pentru că în acest caz istoria Transilvaniei, din punct de vedere românesc, nu mai poate fi privită independent, ci, ca și aceea a Basarabiei și Bucovinei, în legătură organică, inițială, cu aceea a Țărilor Române.

Ca și cu istoria politică, la fel stau lucrurile cu istoria culturală, de asemenea bine și amănunțit cunoscută. Căci și în acest domeniu, cu cât s'a pătruns mai adânc în cunoașterea lui, cu atât s'a văzut că, în ce privește în deosebi manifestările literare și artistice, diferitele influențe culturale streine ce s'au succedat la poporul nostru — slavo-bizantine la început, ungaro-polone mai apoi, neo-grecești și modern-apusene la urmă — s'au transformat, sub înrâurirea spiritului și sufletului românesc, așa fel că au produs forme nouă, de-o originalitate care dă un caracter cu totul distinct vechei noastre culturi, pe care chiar streinii înțelegători li-au recunoscut și li-au apreciat ca atare. De însemnătatea acestei culturi, specific românești, ca aport la istoria culturii în genere, și de valoarea ei, ca patrimoniu național, sunt pătrunși toți cunoscătorii. Trebuie însă ca importanța și valoarea de care vorbim să fie răspândite în cercuri cât mai largi, mai ales aci, în Transilvania, unde unii, durere, nici nu știu, iar alții nici nu cred în existența vechii culturi românești. Aceasta, și pentru ca noua ordine culturală ce suntem chemați să stabilim acum să aibă la bază această cultură și, ca și dânsa, să-și păstreze caracterul deosebit pe care i-l va putea imprima puterea de adaptare și transformare de care a dat dovadă că e capabil, în materie de cultură, sufletul și spiritul poporului român. Lucrul nu se va putea face de cât prin nouă și stăruitoare studii în această direcție. De aceia preocupările cercetătorilor, actuali și viitori, trebuie, cu necesitate, să se îndrepteze cât mai mult spre trecutul nostru cultural, unde ei vor găsi un material de studii tot așa de bogat și vor afla un îndemn la lucru tot așa de mare ca și în domeniul istoriei politice.

Mai mult decât în aceste două domenii — politic și cultural — e de lucrat în domeniul vechilor noastre instituțiuni

privitoare la organizarea administrativă, judiciară și militară, împărțirea, caracterizarea și îndeletnicirile claselor sociale, la felurile, normele și raporturile de proprietate și așa mai departe — pentru că aceste instituțiuni sunt prea puțin studiate până acum, atât în sine, cât și în legăturile și influențele lor reciproce, și pentru că, — fie c'au fost adoptate pe cale de împrumut, fie c'au fost răsărite din nevoile însăși ale mediului în care s'au produs — ele au căpătat în desvoltarea lor — ca și elementele culturale — un caracter propriu românesc, ce trebuie evidențiat și pus în valoare. Și aceasta, pentru acelaș cuvânt mai sus exprimat, că ele constituiesc tot atâtea forme, nouă, diferențiate, alcătuitoare deci de progres, ale vieții românești. O lucrare mare, plină de răbdare și de stăruință, e deci absolut necesară pe acest teren. Rezultatele ce se pot obține pe urma unei asemenea lucrări, sunt de natură să rescumpere — cum s'a dovedit prin cele câteva studii temeinice ce s'au făcut în timpul din urmă — munca și străduința cercetătorilor în această direcție.

Ce privește istoria Românilor din Transilvania, — luată fiind această numire, nu în înțeles geografic și nici chiar istoric, ci'n înțeles politic-actual, cuprinzând adevărat întreg teritoriul românesc de dincoace de Carpați, — preocupările, cel puțin în legătură cu acest curs, trebuie să se îndrepteze, nu asupra vieții politice, de Stat, a vechei Ungarii și a marelui Principat transilvan, întru cât, dela sfârșitul sec. XIV până la 1848, poporul român din aceste părți a fost exclus dela viața politică de Stat a foștilor săi stăpânitori; ci ele trebuie să se îndrepteze cu deosebire asupra vieții proprii românești, atâta câtă a fost și a putut fi — în condițiile în care s'a desvoltat — această viață. Trebuie mai întâiu să se studieze, temeinic, organizațiile politice-naționale pe cari Românii transilvăneni le-au avut pe vremea Ungurilor și pe cari ei și le-au păstrat, în forme juridice-administrative, până în sec. XIV. Trebuie apoi să se studieze, în toate amănunțele, relațiile de tot soiul ce au existat în cursul timpului între Ungaria și Transilvania de o parte, Moldova și Țara-Românească de alta, și influențele culturale pe cari locuitorii acestor țeri le-au exercitat asupra fraților lor din Transilvania. Trebuie, în fine, studiată fundamental viața socială și economică a poporului român din aceste părți, pentru că din rodul muncii grele și stăruitoare a acestui popor, totdeauna, ca și astăzi, cel mai numeros,

s'au tras forțele pe cari feudalii și oligarchii stăpânitori și-au clădit și menținut viața politică și culturală a Statului lor dominant și asupra lor.

VI.

Aceste sunt, Onorat Auditoriu, problemele de căpetenie ale istoriografiei române actuale și viitoare, pe cari am crezut necesar să le schițez în această lecție de deschidere a cursului meu și pe cari generația tânără trebuie să-și facă o datorie de onoare, culturală și națională, a le îndeplini, în măsura posibilităților, nu zic cât mai repede, ci cât mai bine. — Lucrarea nu e atât de grea, pe cât de mare, și pentru ducerea ei la capăt trebuie pregătiți lucrători pricepuți, serioși, harnici și devotați, ceea ce cade în sarcina Universităților noastre. Căci, ori cât aceste Universități ar fi chemate, acum — în fața imperioaselor necesități de organizare a noului învățământ național — să pregătească profesori secundari, ele nu pot pierde din vedere menirea ce au de-a lucra pentru progresul științei însăși — pure, înalte, ideale. De aceea, pe lângă apostolii pentru răspândirea culturii, ele trebuie să deie și învățați pentru progresul științei. Și nu mă îndoiesc că, alături de tinerii cu vocație înăscută pentru cariera de profesor, vom avea și de aceea cu aptitudini științifice, în cazul nostru special, pentru studiile istorice. Lucrând cu aceiași dragoste și cu același interes pentru unii ca și pentru alții, vom da totuși acestor din urmă, printr'o chibzuită și armonică colaborare cu colegii altor specialități, mijloacele trebuitoare și îndrumările de nevoie pentru a-și însuși cultura istorică și pregătirea științifică necesară, spre a putea intra în rândul cercetătorilor chemați a continua marea operă istoriografică despre care v'am vorbit, a predecesorilor noștri.

Îmi dau seamă de oare cari greutateți ce vom întâmpina, acum, la început, pentru atingerea acestui scop. Știu că, în împrejurările vitrege în cari cea mai mare parte a tinerimei noastre universitare de aci a fost silită să-și urmeze învățăturile secundare, nu și-a putut însuși cunoștința necesară, adesea nici chiar elementară, a trecutului românesc, pe băncile școalelor la cari

ă învățat, — școli în care acest trecut nu era numai sistematic ignorat, ci și intenționat batjocorit. Și mai știu, că, chiar și acei ce-ar fi voit, din îndemn propriu, să-și însușească, pe cale particulară, cultura istorică națională trebuitoare, au fost mult împiedecați de la aceasta prin interzicerea mai tuturor manualelor și scrierilor istorice mai deosebite ce se publicau în vechiul Regat, — interzicere prin care se urmăria nu numai a lipsi un popor întreg de hrana lui intelectuală și sufletească cea mai necesară, ci chiar — himeric lucru! — năbușirea adevărului istoric însuși.

Cu toate acestea sunt încredințat că, chiar și numai cu mijloacele de cari dispunem acuma, vom îndepărta destul de curând, dificultățile pe cari urmările asuprirei politice și culturale la cari am fost supuși atâta mar' de vreme, le-au lăsat în cale lucrării noastre. Garanția pentru aceasta 'mi este: capacitatea de cultură de care poporul român — ca toate neamurile latine — a dat dovadă, priceperea și stăruința la învățătură, care n'a lipsit nici o dată fiilor acestui popor, râvna și entuziasmul pe care ei le-au manifestat totdeauna pentru lucrările și operele de cultură și de știință și, în sfârșit, aplecarea particulară, ași putea zice vocația, Românilor transilvani pentru studiile istorice și filologice, vocație pe care ei au vădit-o, înscriind în Panteonul culturii naționale o serie întregă de nume de scriitori ce s'au ilustrat în domeniul acestor studii.

* * *

Ca afirmarea acestei credințe ași putea încheia aci lecția de deschidere a primului curs de istorie națională la Românii din Dacia Superioară. Totuși, Onorat Auditoriu, nu vreau să părâsesc aceasta catedră, fără a face profesie publică de atitudinea științifică și națională ce voi observa în activitatea mea față de popoarele eterogene, pe cari soarta le-a așezat în mijlocul nostru. Această profesie se impune, cred, prin împrejurarea că în Universitatea pe care am luat-o în stăpânire, știința s'a pus, cele mai adesea, în serviciul politicei, iar politica, totdeauna, în serviciul utopicei idei de Stat unitar național maghiar, adecă a desnaționalizării. Atitudinea științifică de care vorbesc nu poate

fi de cât una — aceea ce decurge din respectul absolut pentru adevărul istoric, ori care și ori cum ar fi el. Ce privește atitudinea națională, țin să declar că, departe de-a vedea în aceste popoare niște dușmani, cum am fost noi priviți, mai mult sau mai puțin, de ele, le vom considera ca menite, prin destinul lor istoric, să trăiască și să se desvolte, cu individualitatea lor etnică și culturală, alături și împreună cu noi pe acest pământ prin excelență românesc. Departe apoi de-a le ignora sau deprecia trecutul, cum am, fost noi ignorați și depreciați în trecutul nostru, vom studia și aprecia acest trecut — potrivit rolului cultural și civilizator ce fie care din ele l-au avut și potrivit facerilor de bine, cum zicea Kogălniceanu, pe care ele le-au lăsat în cursul vremii pământului și oamenilor acestor țări.

Un lucru însă vom face — și-l vom face cu toată iubirea și graba pe cari le reclamă repararea unei mari și strigătoare nedreptăți: vom căuta să reabilităm, istoricește, poporul român din Transilvania și Ungaria, scoțând în evidență întregul aport pe care, în toate privințele, el l-a adus, timp de aproape o mie de ani, pentru susținerea celei mai vitrege patrii pe care a putut-o avea vreodată un popor. Aceasta noi o vom face însă în detrimentul moral-național al nimănui. Nu, pentru că azi știm prea bine ce rol am avut în trecut și care a fost importanța noastră istorică, ca să mai simțim nevoia de a crește însemnătatea acestui trecut, coborînd pe acel al neamurilor cu cari am trăit împreună sau am venit în atingere; pentru că cunoaștem admirabilele forțe de regenerare ce zac în sufletul poporului român, ca să nu ne îndoim că'n nouăle condiții de viață, vom îndeplini în curând tot ceea ce opresorii ne-au împiedecat să facem la timpul său; pentru că, în sfârșit, oricât de însemnat ar fi rolul pe care acești opresori l-au avut în trecut, el nu va putea fi asemănat cu acel ce ni e dat nouă să-l avem, potrivit misiunii istorice ce ne-a fost încredințată prin opera de colonizare și romanizare a Daciei și pe care numai acum, după o mie opt sute de ani, suntem puși în poziție a o putea împlini: de a fi, aci, la Dunărea de jos, reprezentanții cei mai deplini și mai autorizați ai culturii și civilizațiunii latine.

Bibl. Univ. Cluj

193

Sibiu

I. 1079